

Protokoll fört vid enskild föredragning

Utbildnings- och kulturavdelningen
Kulturbyrån, kulturmiljöenheten, U3a

Beslutande
Minister
Annika Hambrudd

Föredragande
Enhetschef
Mikko Helminen

Justerat
Omedelbart

Nr 12

Anhållan om tillstånd för ingrepp samt rubbning av fast
fornlämning Jo 18.9 i Kungsö, Jomala kommun
ÅLR 2022/4639
134 U3a

Ärende

Fastighetsägaren till fastigheten 170-418-3-151 har anhållit av Ålands landskapsregering om tillstånd att göra ingrepp och rubba en del av fast fornlämning Jo 18.9. Ingreppet planeras för att dels fylla igen en förrådsgrop från andra världskriget för att bereda området till gräsmatta, dels genom att stängsla in bunker från andra världskriget för att förebygga fallolycka på bostadstomten.

Beslut

Ålands landskapsregering beslöt att bevilja tillstånd att rubba de enligt ansökan berörda delarna av fast fornlämning, förutsatt att arkeologisk undersökning genomförs. Landskapsregeringen beslöt även att fastighetsägaren får tillstånd att uppföra ett stängsel runt en del av fast fornlämning, enligt bilaga 1.

Hänvisning
Anhållan dat. 3.6.2022

Thomas Mattsson
Möstigen 44
22130 GOTTBY

Kontaktperson
Vik. antikvarie Victoria Gottberg

Ärende

Anhållan om tillstånd för ingrepp samt rubbande av fast fornlämning Jo 18.9 i Kungsö, Jomala kommun

Ärende

Fastighetsägaren till fastigheten 170-418-3-151 har anhållit av Ålands landskapsregering om tillstånd att göra ingrepp och rubba en del av fast fornlämning Jo 18.9. Ingreppet planeras för att dels fylla igen en förrådsgrop från andra världskriget för att bereda området till gräsmatta, dels genom att stängsla in bunker från andra världskriget för att förebygga fallolycka på bostadstomten.

Beslut

Landskapsregeringen konstaterar att planerna för att fylla igen eller stängsla de ovannämnda lämningarna kan innebära ingrepp på fast fornlämning Jo 18.9, som är fredad enligt 1 § i landskapslagen (1965:9) om fornminnen (nedan fornminneslagen).

Landskapsregeringen bedömer med stöd av 11 § i fornminneslagen att den delen av fast fornlämning Jo 18.9 som innefattar förrådsgropen orsakar oskäligt stor olägenhet i förhållande till fornlämningens betydelse. Därmed bedömer landskapsregeringen att tillstånd för rubbandet av den berörda delen av fornlämningen kan beviljas med villkor att en arkeologisk undersökning genomförs.

Landskapsregeringen bedömer att bunkern är möjlig att stängsla in på ett sätt som i sig inte innebär omfattande eller irreversibel påverkan på fast fornlämning. Därmed bedömer landskapsregeringen att tillståndet för att uppföra ett stängsel runt lämningen kan beviljas.

Den arkeologiska undersökningen av den berörda förrådsgropen ska omfatta den yta som kommer att täckas över. Undersökningen skall göras under ledning av arkeologiskt utbildad personal i syfte att undersöka och dokumentera förrådsgropen så att resultaten tillgodoser forskningen och förmedlingen av platsen.

Motivering

Fastighetsägaren har den 3.6.2022 anhållit om rubbande av fasta fornlämningar Jo 18.9, med hänvisning till 11 § i fornminneslagen, som enligt sökanden orsakar oskäligt stor olägenhet i förhållande till fornlämningens betydelse.

Landskapsregeringen har den 5.5.2022 genomfört en arkeologisk besiktning av fast fornlämning, artilleriställning m.fl. Jo 18.9, enligt bilaga 1. Lämningarna på udden Möskatan är från första och andra världskriget och består av resterna efter en bunker, två förrådsgropar för ammunition samt en artilleriställning för luftvärn. Till skillnad från bunkern som varit känd sedan början på 2000-talet påträffades förrådsgroparna och artilleriställningen första gången vid arkeologisk inventering inför framtagandet av delgeneralplan över Kungsö år 2016. Besiktningen 5.5.2022 hade som syfte att lokalisera fornlämningarna och konstaterade att de idag ligger i ett bostadsområde i trädgårdsmiljö. Fastighetsägaren anser att bunkern, en stor och relativt djup anläggning, samt den ena stensatta förrådsgropen, utgör en säkerhetsrisk.

Bunkern dateras till det första världskriget, medan artilleriställningarna och de tillhörande förrådsgroparna för ammunition utgör lämningar från fortsättningskriget (1941–1945). Under första världskriget ingick det närbelägna Kungsö batteri i det ryska militära försvaret bestående av befästningar längs Ålands västra kustområden. Möskatan ligger söder om batteriet ute på en udde dit strategiska militäranläggningar anlades. Under fortsättningskriget befästes platsen åter, denna gång av den finska militären i syfte att försvara Åland och Östersjöområdet. Lämningarna på Möskatan vittnar om platsens strategiska betydelse och läge nära inloppet till Västra hamnen i Mariehamn under båda världskrigen.

Förrådsgropen utgör en av två likvärdiga förrådsgropar som kan sättas i samband med det luftartilleri som var placerat till platsen. Den har formen av en kvadratisk grop på cirka 4,5 m² med tydliga skarpa kanter och ett synligt djup på cirka 0,7 meter. Förrådsgropar för ammunition förekommer generellt i anslutning till artilleriställningar, och de återfinns på de flesta platser befästa med artilleripjäser runtom på Åland. Kulturbyrån bedömer därför att tillstånd till rubbande kan beviljas.

Bunkern är en kvadratisk anläggning med en sammanlagd yta på över 100 m². Den har idag en tydlig vall konstruktion efter ytterväggarna som vid ingången mot norr är omkring 1,5 meter hög. Inuti är marken något urgrävd, vilket gör att det tillsammans med vägkonstruktionen bildas en fallhöjd, samt en yta som tidvis kan vattenfyllas. För att säkra att inga olyckor sker bedömer kulturbyrån att det är möjligt att på ett skonsamt sätt stängs in anläggningen.

Fastigheten följer riktgivande tomtindelningen i ett detaljplanerat område över Möskatan i Kungsö (i laga kraft sedan 29.9.2014) inom planbeteckning BE, kvartersområde för

egnahemshus. Bunkern har markerats i detaljplanen med beteckning SF, fornminnesområde. Fastighetens totalareal uppgår till 4072 kvadratmeter, varav tomtens byggnadsrätt fördelar sig enligt detaljplanen för huvudbyggnad upp till 300 kvadratmeter och för två ekonomibygnader 60 kvadratmeter och 80 kvadratmeter vardera. Byggrutan (ca 2190 kvadratmeter) har enligt detaljplan samt den situationsplan som sökanden bifogad vid anhållan om rubbandet begränsats att omfatta i huvudsak ytan ovan 2 meter över havsnivån, vilket på den aktuella fastigheten har lett till att byggnadsrätten är situerad i omedelbar anslutning till de berörda lämningarna. Fastighetsägaren har uppfört ett bostadshus på fastigheten.

Landskapsregeringen konstaterar att enligt 1 § i fornminneslagen är det utan tillstånd som meddelats med stöd denna lag förbjudet att gräva ut, ändra, skada, ta bort eller på annat sätt rubba en fast fornlämning eller att täcka över den. Enligt 4 § i fornminneslagen hör till fast fornlämning sådant jordområde, som erfordras för att fornlämningen skall kunna bevaras samt för att med hänsyn till fornlämningens art och betydelse nödvändigt utrymme beredes däromkring. Då fast fornlämnings Jo 18.9 gränser inte fastställts genom ett särskilt beslut som föreskrivs i 5 § i fornminneslagen skall gränserna gå så att skyddsområdet blir två meter brett räknat från fornlämningens synliga ytterkanter.

Landskapsregeringen konstaterar att planer på att fylla igen en förrådgrop från andra världskriget på den berörda fastigheten innebär ingrepp på fast fornlämning Jo 18.9, som är fredad enligt 1 § i fornminneslagen. Även åtgärden att stängsla in bunkern från första världskriget innebär ingrepp på fornlämningen då stängslet uppförs på eller inom två meters avstånd räknat från bunkerns synliga ytterkanter.

Landskapsregeringen bedömer med stöd av 11 § i fornminneslagen att den delen av fast fornlämning Jo 18.9 som innefattar förrådgropen och orsakar oskäligt stor olägenhet i förhållande till fornlämningens betydelse. Området har vid anläggandet av tomten varit detaljplanerat för bostadsändamål där området med förrådgropar och artilleriställning har hänvisats lämpliga som byggyta. Därmed bedömer landskapsregeringen att tillstånd för rubbandet av den berörda delen av fornlämningen kan beviljas med villkor att en arkeologisk undersökning genomförs.

Landskapsregeringen bedömer att bunkern är möjlig att stängsla in på ett sätt som i sig inte innebär omfattande eller irreversibel påverkan på fast fornlämning. Därmed bedömer landskapsregeringen att tillståndet för att uppföra ett stängsel runt lämningen kan beviljas.

För att landskapsregeringen ska kunna ge tillstånd för att rubba en fast fornlämning behöver det i enlighet med 11 § i fornminneslagen genomföras en arkeologisk undersökning. Den arkeologiska undersökningen av den aktuella förrådgropen inom fast fornlämning Jo 18.9 ska omfatta den yta som kommer att täckas över. Undersökningen

skall göras under ledning av arkeologiskt utbildad personal i syfte att undersöka och dokumentera förrådsgropen så att resultaten tillgodoser forskningen och förmedlingen av platsen. Undersökningen skall följa de riktlinjer för arkeologiska undersökningar som tagits fram av Museiverket och Ålands landskapsregering samt följa god vetenskaplig praxis.

Ålands landskapsregering har, i enlighet med 23 § i självstyrelselagen för Åland, begärt in Museiverkets utlåtande gällande ingrepp och rubbade av en del av fast fornlämning Jo 18.9. I sitt utlåtande (MV/110/05.01.00/2022, dat. 19.8.2022, som bilaga 2) konstaterar Museiverket att de inte har något att tillägga till landskapsregeringens beredning i ärendet.

Tillämpade lagrum

1, 2, 10 och 11 §§ Landskapslag (1965:9) om fornminnen

Ändringsökande

Besvärсанvisning till beslutet bifogas

Minister

Annika Hambrudd

Enhetschef

Mikko Helminen

BILAGOR

Bilaga 1. Lucenius, Jenni 2022. Jo 18.9 krigstida lämningar i Jomala Kungsö. Arkeologisk besiktning. Ålands landskapsregering, kulturbyrån. Opublicerad rapport, projektnr. 2022-021.

Bilaga 2. Museiverkets utlåtande gällande rubbade av del av fast fornlämning Jo 18.9 i Kungsö, Jomala kommun (MV/110/05.01.00/2022, dat. 19.8.2022).

FÖR KÄNNEDOM

Museiverket, kirjaamo@museovirasto.fi

Jo 18.9 krigstida lämningar i Kungsö

ARKEOLOGISK BESIKTNING

Dnr: ÅLR 2022/4639

Datum: 13.6.2022

PB 1060, AX-22111 Mariehamn

registrator@regeringen.ax

+358 18 25 000

www.regeringen.ax

ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

<i>Kommun, by</i>	Jomala, Kungsö	<i>Fastighet</i>	170-418-3-151
<i>Fornlämning</i>	Jo 18.9 artilleriställning m.fl., VKI-II	<i>Uppdrag</i>	2022 – 021
<i>Närvarande</i>	Antikvarie Jenni Lucenius, Antikvarie Marcus Lindholm, praktikant Andreas Larsson, fastighetsägare	<i>Tidpunkt</i>	5.5 2022

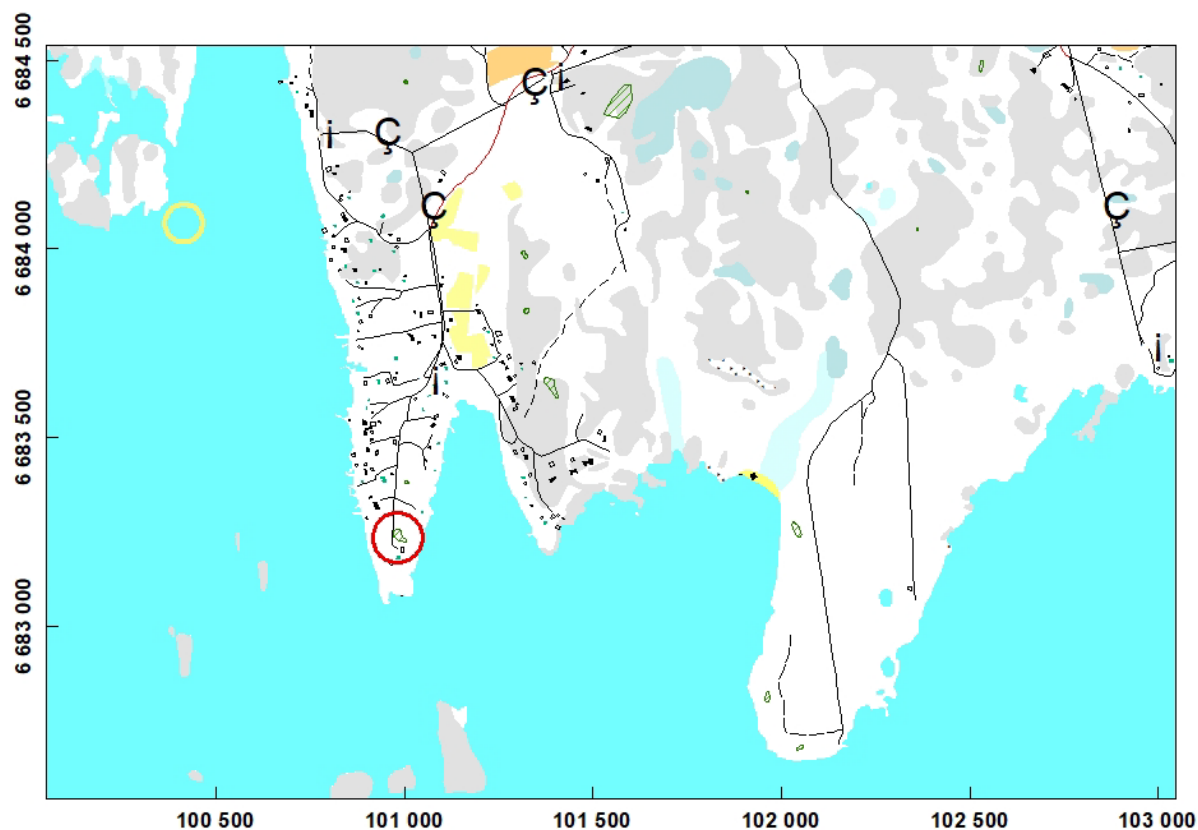
<i>Koordinat- och höjdsystem</i>	ETRS-TM35FIN; N2000/FIN2005N00	<i>Inmätningssystem</i>	-
----------------------------------	--------------------------------	-------------------------	---

<i>Fotografier</i>	-
--------------------	---

<i>Ritningar/kartor</i>	-	<i>Fynd</i>	-
-------------------------	---	-------------	---

Digitala fotografier och inmätningdata förvaras hos Ålands landskapsregering.

UTDRAG FRÅN TERRÄNGKARTAN

Figur 1. Utdrag ur grundkartan med besiktningsområdet markerat. Skala 1: 20 000.

1. BAKGRUND

Kulturbyrån har gjort en besiktning av fast fornlämning Jo 18.9, artilleriställning från första världskriget och fortsättningskriget på fastigheten 170-418-3-151 i Kungsö, Jomala kommun. Fornlämningen består av lämningarna av en bunker, artillerifundament samt förrådsgropar. Fastighetsägaren önskar hägna in bunkern samt fylla igen den ena förrådsgropen då de ligger i en trädgårdsmiljö och enligt fastighetsägaren utgör en säkerhetsrisk för framför allt barnen i bostadsområdet.

2. METOD

Fast fornlämning Jo 18.9 inventerades år 2016 inför kommunal planering av området. I fornlämningen ingår krigstida lämningar från första världskriget i form av en bunker, samt från fortsättningskriget två förrådsgropar samt ett artillerifundament (beskrivning se objekt 14–17, Anderberg 2016).

Inför fältbesiktningen konstaterades att fornlämningarna är precisionsinmätta och lantmäteriets LiDAR-data¹ användes för att innan fältbesöket i GIS miljö identifiera fornlämningarna i den nuvarande terrängen. En terrängskuggningsmodell över undersökningsområdet visar en detaljerad bild över markytan där objekt i kartan som ligger på olika höjd projiceras i olika gråtoner (SVF), alternativt röda nyanser (RRIM). Detaljerade data över terrängobjekt syns och de ovannämnda anläggningarna konstaterades genom materialet. (Chiba, T. Kaneta, S. & Suzuki, Y. 2008; Fujii, N. Saito, K. Chiba, T. Sata, I. Yoshinaga, T. & Tasaki, K. 2012; Kokalj, Ž; Zakšek, K. & Oštir, K. 2011; Zakšek, K.; Oštir, K. & Kokalj, Ž. 2011).

Fältbesiktningen genomfördes som en okulär inventering utan markingrepp. Ingen ytterligare dokumentation av fornlämningarna gjordes.

3. RESULTAT

I besiktningen konstaterades att idag har skogsmarken i vilken fornlämningarna karterades 2016 förvandlats till ett bostadsområde, vilket medfört att anläggningarna idag ligger i en trädgårdsmiljö. Samtliga anläggningar som ingår i fast fornlämning Jo 18.9 lokaliserades i besiktningen. Bunkern dateras till det första världskriget, medan artilleriställningarna och sannolikt de tillhörande förrådsgroparna för ammunition utgör lämningar från fortsättningskriget.

Under första världskriget ingick det närbelägna Kungsö batteri i det ryska militära försvaret bestående av befästningar längs Ålands västra kustområden. Möskatan ligger söder om batteriet ute på en udde dit strategiska militäranläggningar anlades. Under fortsättningskriget befästes platsen åter, denna gång av den finska militären i syfte att försvara Åland och Östersjöområdet.

Bunkern (anläggning 14) ligger i anslutning till vägen Möstigen på ett sätt där fornlämningens ytterkant direkt skärs av vägdiket, och några stenar som härrör från bunkern ligger exponerade i

¹ Laserskannat material är lantmäteriverkets mest exakta material om höjddata och utgör ett tredimensionellt material i punktform som skildrar jordytan och olika objekt på den. Data har samlats som punktdata i ett punktmoln genom skanningsflygningar, och finns tillgängligt genom lantmäteriverkets öppna data. Varje punkt innehåller geografiska x-, y- och z- (höjd) koordinater. Punkttätheten i materialet är minst 0,5 punkter per kvadratmeter, och avståndet mellan punkterna är cirka 1,4 meter. För mer information och beskrivning: www.maanmittauslaitos.fi/sv/kartor-och-Geodata/expertanvandare/produktbeskrivningar/laserskannat-material.

dikeskanten. Bunkern angränsar på övriga sidor till trädgården på fastigheten 170-418-3-151. Bunkern består av en vall konstruktion som utgör dess väggar, och i mitten finns en grop som enligt fastighetsägaren ofta vattenfylls, och därmed utgör en säkerhetsrisk i boendemiljön.

Förrådsgropen (anläggning 17) ligger idag i gräsmattan intill huset på gårdsplanen. Förrådsgropen utgör en relativt låg grop omgiven av jordfasta stenar, som enligt fastighetsägaren då den vattenfylls lockar till lek som följd av dess läge intill huset, och utgör en säkerhetsrisk i trädgårdsmiljön.

Artillerifundamentet (anläggning 16) består av en gjuten platta med en hög innehållande tegel och annat konstruktionsmaterial på ytan. Konstaterades att på ytan omkring denna kan gräsmatta eller motsvarande anläggas, men anläggningen bevaras i nuvarande skick.

4. BEDÖMNING

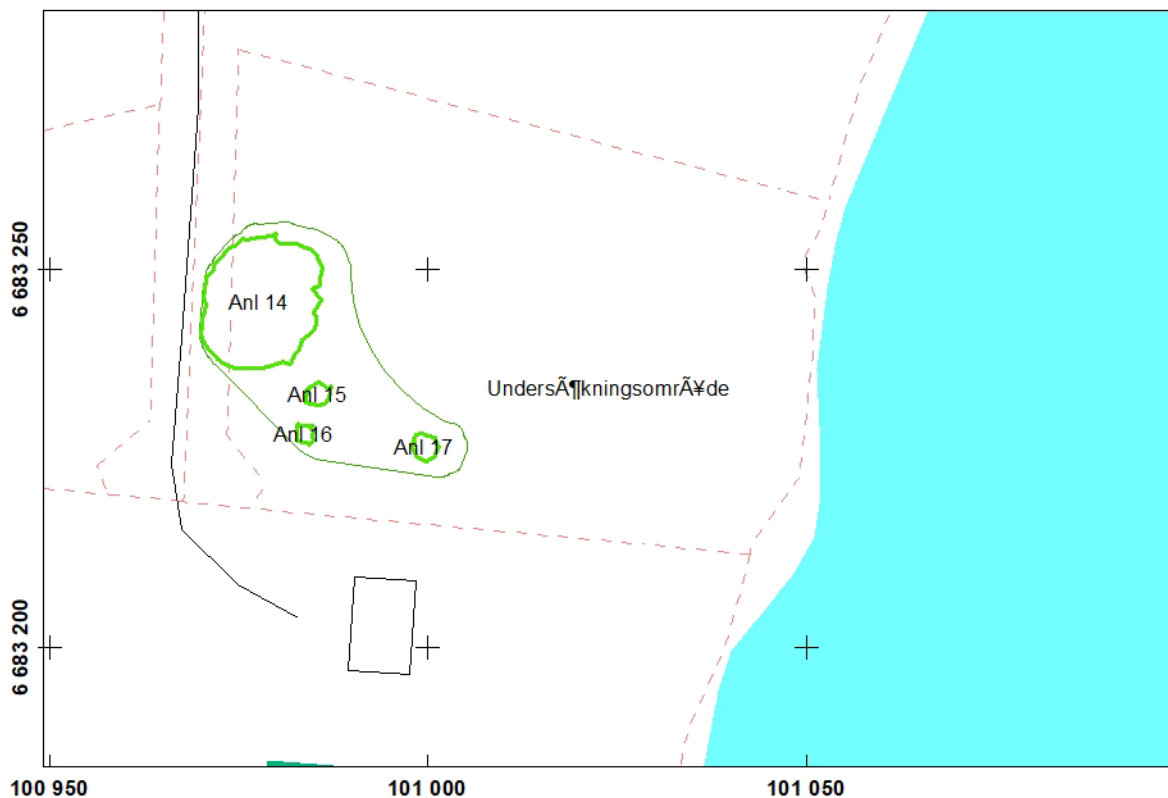
Kulturbyrån konstaterar att på 170-418-3-151 finns fast fornlämning, Jo 18.9. Enligt Landskapslagen (1965: 9) om fornminnen är fasta fornlämningar fredade som minnen av Ålands tidigare bebyggelse och historia. Utan tillstånd som meddelats av denna lag är det förbjudet att gräva ut, ändra, skada, ta bort eller på annat sätt rubba en fast fornlämning eller täcka över den.

Besiktningen konstaterade att anläggningarna inom fast fornlämning Jo 18.9 idag finns bevarade, men idag ligger inom en privatägd fastighet i eller i anslutning till trädgårdsmiljö. Fastighetsägaren anser att förrådsgropen (17) och bunkern (14) utgör en olägenhet och säkerhetsrisk i deras nuvarande skick och placering.

Mariehamn 13.6 2022

Antikvarie

Jenni Lucenius

Figur 2. Fastigheten med fast fornlämning Jo 18.9, markerad med mörkgrön linjekontur. De enskilda anläggningarna är inmätta i samband med inventering 2016 och markerade med ljusare grön konturlinje. Notera att anläggning 14 bunkers skärs av den kommunala vägen så att den delvis ligger inom vägområdet. Skala 1: 1000.

KÄLLFÖRTECKNING

Litteratur:

Chiba, T. Kaneta, S. & Suzuki, Y. 2008. Red Relief Image Map: New Visualization Method for Three-dimensional Data. *The international Archives of the Photogrammetry, Remote Sensing and Spatial Information Sciences*, XXXVII.B2: 1071-1076. [om du använt RRIM]

Kokalj, Ž; Zakšek, K. and Oštir, K. 2011. Application of Sky-View Factor for the Visualization of Historic Landscape Features in Lidar-Derived Relief Models. *Antiquity* 85 (327): 263–273. [om du använt LiDAR-SVF]

Zakšek, K.; Oštir, K. and Kokalj, Ž. 2011. Sky-View Factor as a Relief Visualization Technique. *Remote Sensing* 3: 398–415. [om du använt LiDAR-SVF]

Arkivkällor:

Ålands museum/Kulturbyrå:

Anderberg, D. 2016. *Arkeologisk inventering inför delgeneralplan av Jomala Kungsö*. Opublicerad inventeringsrapport 2016–039.

Krigsarkivet, Helsingfors:

Opublicerat kartmaterial från VK1 och fortsättningskriget, uppgiftslämnare docent Kenneth Gustavsson.

Bilaga 1. Objektlista

Anläggning 14- bunker

<i>Läge</i>	Y 1434362	X 6664927	Z 3 möh
<i>Antal</i>	1	<i>Datering</i>	VK 1
<i>Form och storlek</i>	Kvadratisk. 16 m n-s och 14 m ö-v. 1,6 m hög.		
<i>Beskrivning</i>			
Bunker med en cirka 3 meter lång ingång mot N. Anläggningen är kvadratisk med mycket tydlig vall runt om. Vid ingången är vallen cirka 0,5 m hög och det finns spår av ett dike mot öster. Ungefär 5 meter norr om anläggningen finns det ett litet cirkulärt upplag av tegel och sten. Upplaget är inte större än 1 m i diameter.			
<i>Kommentar</i>			
<i>Förslag till skyddsåtgärder</i> Fast fornlämning			

Översiktsbild från nordväst, A160831_02.JPG. Foto från inventering 2016.

Anläggning 15- förrådsgrop

<i>Läge</i>	Y 1434370	X 6664916	Z 3 möh
<i>Antal</i>	1	<i>Datering</i>	VK2, Fortsättnings- kriget
<i>Form och storlek</i>	Kvadratisk. 2,2 meter n-s och 2,3 m ö-v. 0,5 m hög.		
<i>Beskrivning</i>			
Förrådsgrop med skarpa kanter. En granstubbe finns i mitten av gropen.			
<i>Kommentar</i>			
<i>Förslag till skyddsåtgärder</i> Fast fornlämning			

Översiktsbild från söder, A160831_04.JPG. Foto från inventering 2016.

Anläggning 16-artilleriställning

<i>Läge</i>	Y 1434369	X 6667911	Z 3 möh
<i>Antal</i>	1	<i>Datering</i>	VK2, Fortsättnings- kriget
<i>Form och storlek</i>	Kvadratisk. 2,3 m n-s. 0,4 m hög.		
<i>Beskrivning</i>			
Gjutet, kvadratisk fundament med en uppbyggnad av tegel mitt på.			
<i>Kommentar</i>			
<i>Förslag till skyddsåtgärder</i> Fast fornlämning			

Översiktsbild från väster, A160831_05.JPG
Foto från inventering 2016.

Anläggning 17-förrådsgrop

<i>Läge</i>	Y 1434368	X 6664909	Z 3 möh
<i>Antal</i>	1	<i>Datering</i>	VK2, Fortsättnings- kriget
<i>Form och storlek</i>	Kvadratisk. 2,3 m n-s. 0,7 m djup		
<i>Beskrivning</i>			
Förrådsgrop med skarpa kanter.			
<i>Kommentar</i>			
<i>Förslag till skyddsåtgärder</i> Fast fornlämning			

Översiktsbild från sydväst, A160831_07.JPG.
Foto från inventering 2016.

Utlåtande

19.08.2022

MV/110/05.01.00/2022 1 (2)

Ålands landskapsregering
PB 1060
22111 MARIEHAMN

Referens ÅLR 2022/4639

Ärende **JOMALA, rubbande av fast fornlämning Jo 18.9 i Kungsö**

Ålands landskapsregering begär Museiverkets utlåtande angående rubbande av den fasta fornlämningen *Jo 18.9*. i Kungsö, i Jomala kommun. Eventuell rubbande/ingreppet har kommit fram för bostadsändamål på området. Museiverket har behandlat ärendet den 16.8.2022 i det särskilda sammanträdet. Museiverket avger utlåtande enligt följande.

Fornlämningen *Jo 18.9*. består av rester efter en bunker, ett artillerifundament och två förrådsgropar (krigstida lämningar från första och andra världskriget). Landskapsregeringen har den 5.5.2022 genomfört en arkeologisk besiktning av den fasta fornlämningen.

Enligt landskapsregeringen den arkeologiska undersökningen av den aktuella förrådsgropen inom fast fornlämning *Jo 18.9* ska omfatta den yta som kommer att täckas över i samband med ett eventuellt tillstånd att rubba fast fornlämning. Samt landskapsregeringen ser att tillståndet för att uppföra ett stängsel runt lämningen kan beviljas (p.g.a. säkerhetsrisk).

I landskapsregeringens utlåtande har det presenterats de arkeologiska undersöknings- och dokumentationsvillkor som skall uppfyllas innan rubbande.

Museiverket har ingenting att tillägga till landskapsregeringens utlåtande.

Generaldirektör

Tiina Merisalo

Intendent

Satu Mikkonen - Hirvonen

För Ålands landskapsregering/Mikko Helminen
kännedom